

The Impact of Consociational Democracy in Iraqi Kurdistan on Iranian Kurdish Anti-Revolution Parties

Majid Mohammadi

Ph.D Student, Political Sciences, Iranian Issues, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran

Ahmad Bakhshayesh Ardestani *

Professor, Political Sciences, The Trend of Political Thought and Iranian Issues, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran

Mohammad Tohidfam

Associate Professor, The Trend of Political Thought and Iranian Issues, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran

Ali Akbar Amini

Assistant Professor, The Trend of Political Thought and Iranian Issues, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran

Introduction

Iranian Kurdish anti-Revolution parties have been a source of insecurity in western Iran, undergoing significant changes in their movement over time. Following the 1979 Islamic Revolution, they exploited the vacuum in central power and the nascent revolution, creating instability and insecurity in Iran's territories against the central government and people residing in Kurdish regions. Later, as the central government established itself and brought peace and order

* Corresponding Author: AhmadBakshi0912@gmail.com

How to Cite: Chegnizadeh, Gh., Shokoohi, S. (2023), "The Impact of Consociational Democracy in Iraqi Kurdistan on Iranian Kurdish Anti-Revolution Parties", *Political Strategic Studies*, 12(46), 245-282.
doi: 10.22054/QPSS.2023.69635.3099.

to the country, these parties sought refuge in Iraq under Saddam Hussein's regime, which was then at war with Iran. After Saddam's fall, they fled to northern Iraq and Iraqi Kurdistan, citing a shared Kurdish identity as the reason. Understanding the roots of their presence in northern Iraq and their impact on Iraqi Kurdistan requires examination of the current power structure in Iraq and sociological analysis of its ethnic and religious dynamics, especially during the democratization process in the post-Saddam era.

The overthrow of Saddam Hussein had a profound impact on Iraq's political structure, resulting in consociational democracy as the replacement. Consociational democracy, as an alternative for majoritarian democracy, relies on the cooperation and agreement of the power elite and parties involved in heterogeneous societies. Given Iraq's unique cultural, social, and historical factors, it was not feasible for majoritarian democracy to ensure public participation and protect minority rights. Even consociational democracy has its own consequences and effects. In Iraq, consociational democracy led to changes in the power dynamics and positions of the Iraqi Kurds. These changes had implications beyond Iraq, affecting the Kurds of other countries—including Iranian Kurdish anti-Revolution parties—given their shared identity and common historical and cultural background. The main question of the research is, what is the impact of consociational democracy and the institutionalization of power in Iraqi Kurdistan on Iranian Kurdish anti-Revolution parties?

Literature Review

Using analytical and descriptive methods, Pourahmadi et al. (2016) examined the obstacles facing the democratization process in Iraq. The results revealed multiple factors including ongoing insecurity and political instability, low levels of economic and social development indicators, weak civil political culture, and other factors that exacerbate these crises. Nasri and Rezaei (2018) adopted an analytical–descriptive approach to examine the limitations and

possibilities of the Iraqi Kurdistan region in achieving independence. The results concluded that currently, due to structural constraints, geopolitical nature, and resistance from neighboring countries, complete independence for the Iraqi Kurdistan region is not feasible. Relying on the content analysis method, Mohammadi (2008) studied ethnic divisions and their role in ethnic divergence within the country. The results indicated that in regions with higher social divides, there is greater ethnic divergence, while areas with intersecting divides experience lesser divergence.

Materials and Methods

The present research used a qualitative method and a descriptive–analytical model to investigate the impact of consociational democracy and institutionalization of power in Iraqi Kurdistan on Iranian Kurdish anti-Revolution parties.

The research employed Lijphart’s perspective on consociational democracy as a theoretical framework and applied it to the Iraqi context. The main objective of the study was to offer a thorough analysis of how consociationalism and power institutionalization in Iraq have impacted Iranian Kurdish anti-Revolution parties.

Lijphart identified four key criteria for consociational democracy: grand coalitions, proportionality, mutual veto rights, and segmental autonomy or federalism. These criteria were incorporated into the government structure of Iraq after 2005. This study analyzed the impact of this democratic process on Iraqi society, including the Kurdish population, and assessed the effects of changes in Iraqi Kurdish society on Iranian Kurdish movements, particularly anti-Revolution movements. To ensure the study’s reliability, the researchers relied on 20 experts, including university professors and specialists in the issues related to Iraq, Iraqi Kurdistan, and the Kurdish anti-Revolution front. Additionally, the results of in-depth questionnaires were used to formulate and compare the findings.

Conclusion

In conclusion, the consociational democracy and institutionalization of power in Iraqi Kurdistan have led to a shift in the autonomy strategy and the adoption of federalism among Iranian Kurdish anti-Revolution parties. As a result, their independence and centrifugal tendencies have increased. The discourse of autonomy among these parties has evolved into a discourse of federalism, influenced by Iraqi Kurdish politics. This shift does not diminish the significance or meaning of the process, but rather opens up a more nuanced discussion of separatism, including the right to self-determination and a Kurdish independence referendum within a federal framework. Federalism is a more appealing and populist concept for the anti-Revolution parties. These armed groups have continued to provide military and urban warfare training to the Peshmerga forces in the Kurdistan region and occasionally engage in guerrilla attacks on Iran's borders. Since the fall of Saddam's regime, Iraqi Kurdistan has become a base of support for Kurdish anti-Revolution forces, enabling them to create pursue instability in western Iran and pursue their separatist agenda through both soft and hard tactics.

Due to the strong sense of Kurdish identity, the Kurdish society and the Kurdish anti-Revolution are inevitably influenced by Iraqi Kurdistan. This issue should be addressed in order to control the peace and security of the borders. In this line, it is suggested that the costs of hosting the Kurdish anti-Revolution in the Iraqi Kurdistan region be increased for both the regional government and the central government of Iraq. This can be achieved by relying on soft power, diplomatic efforts, and negotiations with the Kurdish and Iraqi authorities, or if necessary, by resorting to military power.

Keywords: Consociational Democracy, Democracy, Federalism, Ethnocentrism, Kurdish Anti-Revolution

دمکراسی انجمنی و بررسی سناریوهای آینده در عراق

دانشجوی دکتری علوم سیاسی، گرایش مسائل ایران، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

مجید محمدی

استاد گروه علوم سیاسی، گرایش اندیشه سیاسی و مسائل ایران، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

احمد بخشایش اردستانی *

دانشیار گروه علوم سیاسی، گرایش اندیشه سیاسی و مسائل ایران، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

محمد توحیدفام

استادیار گروه علوم سیاسی، گرایش اندیشه سیاسی و مسائل ایران، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

علی اکبر امینی

چکیده

پس از سقوط صدام در سال ۲۰۰۳ ساختار اقتدارگرایانه حاکم بر عراق تغییر و نوعی دمکراسی موسوم به دمکراسی انجمنی حاکم شد. عبور از دیکتاتوری به دمکراسی گامی رو به جلو بشمار می‌آید اما انجمن‌گرایی و سهم‌سازی اقوام و اقلیت‌ها در قدرت پیامدهای دیگری نیز بدنبال داشته که بعضاً منجر به بی‌ثباتی و منازعات داخلی گردیده است. رویدادهایی نظیر بحران داعش، کرکوک، رفراندوم استقلال کردستان، اغتشاشات داخلی و قدرت‌گیری جریان صدر، مشکلات تشکیل دولت، مداخلات خارجی، حملات ترکیه به شمال عراق و...، تردیدهایی را در خصوص کارآمدی دمکراسی انجمنی و آینده نظام سیاسی عراق ایجاد کرده است. از طرفی تحولات آینده عراق نقش مهمی در منطقه بویژه کشورهای همسایه نظیر ایران دارد که ارائه تبیین مناسبی در این خصوص از اهداف پژوهش است. پرسش اصلی این است که بر اساس مدل دمکراسی انجمنی و توافق طیف‌های قدرت چه سناریوهایی برای آینده سیاسی عراق محتمل خواهد بود؟ با چارچوب نظری دمکراسی انجمنی مدل لیجفارت و بر اساس روش آینده‌پژوهی و سناریونویسی چهارگانه GBN، سناریوهای محتمل آینده عراق کنکاش و چهار سناریوی تجزیه عراق، افزایش واگرایی و بحران، دیکتاتوری وحدت ملی و انسجام ملی شناسایی و بررسی شده است.

واژگان کلیدی: آینده‌پژوهی، اقلیم کردستان عراق، دمکراسی، دمکراسی انجمنی، فدرالیسم.

* نویسنده مسئول: AhmadBakhshi0912@gmail.com

مقدمه

دمکراسی در غرب یک مسیر و روند بود که در بستر زمان پیموده و بتدریج تکمیل شد اما برای بسیاری از دیگر کشورها نسخه تجویزی و الگوی آماده بود که لزوماً دستاوردهای دمکراتیک را مانند غرب به همراه نداشته و با چالش‌هایی مواجه بوده است. در کشوری نظیر عراق که دارای ترکیبی ناهمگون از اقوام و مذاهب است، ایجاد مفاهیم در روند دمکراتیک کمی دشوار بنظر می‌رسد. هرچند بخاطر اینکه از بدو تأسیس تا سقوط صدام، این کشور همواره تحت سلطه نظام‌های اقتدارگرا بوده، این منازعات مجال بروز و ظهور پیدا نکرده است. اما پس از سقوط صدام در سال ۲۰۰۳ که ساختار سیاسی تغییر و روند دولت‌سازی و استقرار دمکراسی آغاز شد (تاج‌الدین، زارعان، معدنی، ۱۳۹۷: ۱۰۹). منازعات داخلی، قومی، مذهبی و طایفی سربرآورد. با این وصف و برای رفع این تنش‌ها استقرار دمکراسی با مشارکت همه اقوام و مذاهب شاید ایده‌آل باشد اما آیا امکان‌پذیر است؟ آیا اختلافات عدیده و دیدگاه‌های هویت‌خواه و تفاسیر قوم‌مدارانه گروه‌های مختلف از قانون اساسی اجازه می‌دهد مفاهیم ایجاد شود، تکثرگرایی شکل بگیرد و شایسته‌سالاری سربرآورد؟ اجرای مدل‌های تکثرگرایی دموکراسی کلاسیک غربی برای جوامع ناهمگونی مانند عراق شاید منجر به مشارکت همه اقوام، اقلیت‌ها و گروه‌ها نشود و رضایت آنها را همراه نداشته باشد.

قوم و یا مذهبی که اکثریت را دارد در یک پروسه رأی‌گیری غالب می‌شود و سایر اقلیت‌ها سهمی از قدرت در این پروسه دمکراتیک نخواهند داشت. هر چند مبنای دمکراسی شایسته‌سالاری و گذر از ارزش‌های ثانویه مانند قوم و مذهب است اما این در خصوص کشورهایی صدق می‌کند که روند مدرنیزاسیون را طی کرده و همزمان در طی مسیر دمکراتیک و گذر زمان در روند زمامداری از ارزش‌های ثانویه گذشته و به ارزش‌های اولیه مانند توسعه، پیشرفت و منافع ملی رسیده‌اند. از طرفی جوامعی مانند عراق هنوز آنقدر توسعه یافته نیستند که از ارزش‌های ثانویه مانند قوم و مذهب بگذرند و به همگرایی ملی مبتنی منافع ملی برسند. هنوز علقه‌های قومی، طایفی و مذهبی اگر نگوییم بالاتر از علقه ملی است، حداقل در کنار آن قرار داشته و مسأله‌ای مهم بشمار می‌آید (امیری مقدم، ۱۴۰۱: ۱۱۹).

هنوز هم در این نوع کشورها پس از انتخابات پارلمانی بررسی می‌کنند که چه تعداد کرسی به کدام قوم و مذهب رسیده است؟ با توسل به آن سهم‌خواهی در قدرت دارند. حتی مبنای شکل‌گیری احزاب، قومی و مذهبی است و تحزب‌گرایی نیز کارکرد سراسری کشوری به مانند غرب ندارد. پس چاره کار چیست؟

پژوهشگران علوم سیاسی چاره کار برای حل این مسأله را در دمکراسی انجمنی دیده‌اند. دمکراسی انجمنی نوعی مدل جایگزین برای دمکراسی‌های اکثریتی است. نوعی دمکراسی غیر اکثریتی یا توافقی است که با سهمیه‌بندی و تناسب‌بندی قدرت و پست‌ها بیش از هر چیز به همکاری و توافق نخبگان طیف‌های قدرت و طرف‌های درگیر در جوامع ناهمگون تأکید دارد. در واقع ساختارهای دموکراسی کلاسیک به سبک غرب با ائتلاف‌های نسبتاً پایدار و سیستم‌های حزبی برای جوامع فاقد ساختار اجتماعی همگن، غیرقابل استفاده هستند. ضمن آنکه الگوی دموکراسی‌های غربی قادر به استقرار ثبات در همان کشورهای کوچکتر اروپایی غیرهمگن نبود؛ کشورهایی که باوجود چندپارگی از توازن و تعادل قابل توجهی برخوردار بودند (اعرابی، ۱۳۹۸: ۷). اینجا بود که نظریات تسهیم قدرت و کثرت‌گرایی مطرح شد. دمکراسی انجمنی مولود نظریه تسهیم قدرت است. یعنی برای جلب نظر اقلیت‌ها سهمیه‌بندی در قدرت بر مبنای جغرافیای قومی و مذهبی در نظر گرفته می‌شود که اقلیت، قربانی نظر و حق رأی اکثریت نباشد. اما تجربه اجرای آن در عراق نشان داد همه چیز بر طبق برآوردها پیش نمی‌رود و آثار و تبعاتی به دنبال داشته است.

بنابراین در وهله اول بدنبال آن هستیم که اساساً دمکراسی انجمنی چیست؟ زمانی که از دمکراسی توافقی یا تسهیم قدرت صحبت می‌کنیم، منظور چیست؟ ضمن آنکه مهم است که روند شکل‌گیری و نهادینه شدن دمکراسی انجمنی در عراق چگونه بوده است؟ گمان می‌رفت استقرار دمکراسی انجمنی با توافق طیف‌های قدرت برای مشارکت متناسب در حکومت بتواند بسیاری از کشمکش‌های قومی و مذهبی عراق را حل و فصل نموده و این کشور را در مسیر توسعه سیاسی قرار دهد. اما در عمل وقایعی رخ داد که نشان می‌دهد کارآیی این مدل برای عراق به ملزومات مهمتری بعنوان مکمل دمکراتیزاسیون نیاز دارد. وقایعی نظیر بحران داعش، زمان بر شدن تشکیل دولت، مناقشه‌گردها و دولت مرکزی، فراندوم استقلال کردستان، اغتشاشات سال ۲۰۱۷ و ۲۰۲۲ به سردمداری جریان صدر که

تا ماه‌های انتهایی ۲۰۲۲ مانع تشکیل دولت مرکزی در عراق شد، حملات ترکیه به بهانه پ.ک.ک به شمال عراق و... آنچه در عراق متعاقب استقرار دموکراسی انجمنی رخ داده است قابل بررسی و سنجش است اما مهمتر از آن این است که این روند به کجا می‌انجامد؟ دغدغه پژوهش این است که روند دموکراسی توافقی تا کجا پیش خواهد رفت و چه آینده‌ای را برای کشور عراق رقم خواهد زد؟ آیا این کشور ظرفیت و شرایط لازم برای اداره توافقی کشور را دارد یا پیش شرط‌های مهمتری لازم است؟ آیا سرانجام به سمت و سوی ثبات آرامش و نهادینه شدن دموکراسی پیش می‌رود یا با استقرار دیکتاتوری، تمام دستاوردهای این کشور در زمینه دموکراسی به باد خواهد رفت؟ مداخله خارجی‌ها تا کجا در این کشور ادامه خواهد داشت؟ در یک کلام و برای پاسخ به تمامی سوالات فوق، مسأله اصلی پژوهش این است که بر اساس مدل دموکراسی انجمنی و توافق طیف‌های قدرت چه سناریوهایی برای آینده سیاسی عراق محتمل خواهد بود؟

پاسخ به این پرسش ما را در شناخت ملزومات مکمل دموکراسی انجمنی برای کارآیی حداکثری در عراق نیز کمک خواهد کرد. ضرورت انجام این پژوهش از این نظر است که تحولات آینده عراق نقش مهمی در تحولات منطقه غرب آسیا و بویژه کشورهای همسایه از جمله ایران دارد که ارائه تبیین مناسبی در این خصوص از اهداف این پژوهش است. همچنین آشنایی با کارکرد و آثار دموکراسی انجمنی در کشورهای خاورمیانه (مدل عراق) می‌تواند از دیگر دستاوردها و اهداف این پژوهش باشد. چرا که عراق بعنوان همسایه ایران یکی از متغیرهای مهم تأثیرگذار بر امنیت ملی ایران طی سال‌های اخیر بوده است.

روش پژوهش بر اساس آینده‌پژوهی و سناریونویسی GBN و گام‌های هفت‌گانه این مدل است. به منظور کسب پایایی و شناسایی نیروهای کلیدی و پیشران‌های مؤثر، به ۲۰ نفر از کارشناسان مسأله شامل اساتید دانشگاهی و متخصصان عرصه‌های سیاسی، دیپلماتیک، نظامی و امنیتی در حوزه عراق مراجعه و نتایج پرسشنامه‌های عمیق نیز با یافته‌ها تطبیق داده می‌شود. این ۲۰ نفر جامعه آماری بوده که به دلیل محدودیت در دستیابی به افراد بر نمونه انتخابی منطبق است. چارچوب نظری این پژوهش مدل دموکراسی انجمنی لیجفارت است. ابتدا این مدل در جامعه عراق بررسی و سپس سناریوهای آینده محتمل بررسی می‌شود.

پیشینه پژوهش

نویسندگان و روش استفاده شده	اهداف و یا سوالات اصلی	مهمترین یافته‌ها
پوراحمدی، غفاری نژاد و کاظمی، (۱۳۹۶) روش تحلیلی و توصیفی	موانع فراروی دموکراتیزاسیون در عراق چیست؟	تداوم، بی‌ثباتی سیاسی، پایین بودن شاخص‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی، سیاسی مدنی و ... چالش‌های فراروی دموکراتیزاسیون در عراق بوده‌اند.
محمدپور، علی و نامی محمد حسن، (۱۳۹۷) تحلیلی - اسنادی	هدف این پژوهش بررسی گروه‌های مختلف عراقی و نقش آنها در ساختار سیاسی است	برخی از پست‌های مهم در ساختار عراق از جمله ریاست جمهوری و وزارت خارجه در اختیار کردها است که این موضوع نقش آنها را در قدرت افزایش داده است.
رضایی، داود و نصری، قدیر، (۱۳۹۲)، روش تحلیلی - توصیفی	چالش‌های پیش روی تشکیل یک کشور مستقل کُرد چیست؟	به لحاظ محدودیت‌های ساختاری، ماهیت ژئوپلیتیکی و مقاومت همسایگان امکان استقلال کامل اقلیم کردستان عراق وجود ندارد
هاشمیان، حسن، (۱۳۸۷)، روش اسنادی تاریخی و ارائه الگوی تحلیلی خاص	هدف این پژوهش بررسی تنش‌های عراق به لحاظ قومی و مذهبی	برخی این ناهمگونی‌ها ریشه‌ای تاریخی و اجتناب‌ناپذیر داشته و بعضی دیگر ناشی از دخالت‌های خارجی و بویژه حمله آمریکا و سقوط رژیم صدام است
اسدی، علی اکبر و راستگو، زمان، (۱۳۹۸)	سناریوهای احتمالی عراق بر مبنای بازیگران سطح ملی، فراملی و منطقه‌ای و بین‌المللی کدام است؟	چهار حالت غیرمنتظره غیرمطلوب که سقوط عراق توسط داعش می‌باشد و همچنین حالت منتظره مطلوب به معنای شکست خوردن داعش در عراق و حالت غیرمنتظره مطلوب تجزیه شدن عراق و منتظره نامطلوب مدیریت آمریکایی شناسایی و بررسی شده است.

وجه نوآوری

در مجموع هیچیک از پژوهش‌های فوق روند آینده نظام سیاسی عراق بر مبنای کارآیی دمکراسی انجمنی را مورد بررسی قرار نداده‌اند. حتی در مورد آینده عراق نیز پژوهش‌های آینده پژوهی انجام شده است اما مبنای عمل این تحقیقات بر اساس مدل دمکراسی انجمنی و توافق طیف‌های قدرت و کارآیی این مدل تناسبی سنجیده نشده است. اغلب یا بر مبنای

دخالت آمریکایی‌ها یا بر اساس بحران داعش بوده و متغیرها مقطعی و تاریخی تعریف شده است.

چارچوب نظری: دمکراسی انجمنی^۱

دمکراسی عبارتست از حکومت مردم بوسیله مردم و برای مردم (دی. تنسی، ۱۳۷۹: ۷۸). در تعریف دمکراسی اشاره می‌شود مردم مشتاقانه در فرایندهای حکومتی مشارکت می‌جویند اما همیشه مشارکت تمام مردم برای استقرار دمکراسی میسر نمی‌باشد. عبارت دیگر مشارکت حداکثری لزوماً متضمن برقراری عدالت و حفظ حقوق همه افراد نمی‌شود. بویژه در جوامع ناهمگون برخی طیف‌های دارای جمعیت کمتر محکوم به خروج از قدرت هستند. اینجاست که لیجفارت بحث دمکراسی‌های اکثریتی و غیراکثریتی را مطرح می‌نماید. دموکراسی انجمنی نوعی دمکراسی غیراکثریتی و توافقی است مبتنی بر اجماع نخبگان طیف‌های مختلف سیاسی حاکم در کشورهای ناهمگون (Lijphart, 1969: 121).

طبق نظر لیجفارت، انجمن‌گرایی بر پایه چهار اصل استوار است:

• **ائتلاف‌های پارلمانی با پایگاه گسترده:** تقسیم قدرت قوه مجریه در یک ائتلاف بزرگ یا ائتلافی از این نوع، عدم محرومیت همیشگی اقلیت از قدرت سیاسی را تضمین می‌نماید. در ائتلاف‌های بزرگ، نخبگان سیاسی که نماینده بخش‌های مختلف جامعه‌اند در تلاش برای نیل به اجماع، اختلافاتشان را کنار می‌گذارند اما رقابت عمومی در بین آنها محدود می‌شود. عامل مشخصه مشترک و مهمترین ویژگی آن است که تصمیم‌گیری بصورت اجماعی در رأس قدرت، توسط نخبگانی که نماینده بخش‌های اجتماعی اصلی هستند، انجام می‌گیرد (سیسک، ۱۳۷۹: ۸۳).

• **تناسب یا نسبییت:** تناسب به این مفهوم که قدرت بر مبنای جمعیت و نسبت جمعیتی تقسیم می‌شود. تقسیم قدرت بر مبنای تقسیم جمعیت خواهد بود و گروه دارای جمعیت بیشتر، پست‌های حساس‌تر با قدرتمندی بیشتر را خواهد گرفت. مسئولیت مذاکرات برای این تقسیم‌بندی‌ها و توافقات با رهبران گروه‌ها است (بخشایشی، ۱۳۹۹: ۷).

1. Consociational Model of Democracy

• **خودمختاری گروهی:** در فدرالیسم سرزمینی یا در فدرالیسم متحد (خودمختاری غیرسرزمینی) انجمن‌گرایی از طریق واگذاری، قدرت تصمیم‌گیری خودمختاری داخلی را به بخش‌های مختلف جامعه برای همه گروه‌های خواهان آن فراهم می‌نماید (سیسک، ۱۳۷۹: ۸۳-۸۴).

• **حق وتوی اقلیت یا دو طرفه:** بر اساس این اصل به هر بخش تضمین داده می‌شود که به هنگام در خطر بودن منافعش توسط اکثریت از اعمال نظر و رأی خود محروم نخواهد شد. با حق وتوی دو طرفه، توان حاکمیت اکثریت توسط رأی مخالف اقلیت تعدیل می‌گردد. حق وتو به هر اقلیتی تضمین می‌دهد که به هنگام در خطر بودن منافعش توسط اکثریت، از اعمال نظر و رأی خویش محروم نخواهد شد. با حق وتوی دو طرفه، توان حاکمیت اکثریت توسط رأی مخالف اقلیت تعدیل می‌گردد (سیسک، ۱۳۷۹: ۸۳-۸۴).

گزارش یافته‌ها

ابتدا به تطبیق مبانی دموکراسی انجمنی با شرایط عراق پس از ۲۰۰۳ پرداخته سپس بر اساس روش سناریونویسی به برآورد پیامدها و آینده عراق می‌پردازیم:

الف- دموکراسی انجمنی در عراق

بررسی اصل خودمختاری گروهی

با پذیرش اصل فدرالیسم در قانون اساسی عراق ملاحظه می‌شود این اصل با وضعیت عراق پس از ۲۰۰۵ تطابق دارد. ماده ۱ قانون اساسی عراق مصوب سال ۲۰۰۵ تصریح می‌دارد: «عراق کشوری است مستقل دارای حاکمیت و نظام حکومتی آن جمهوری پارلمانی-دمکراتیک و فدرال است» (پارلمان عراق، ۱۳۹۷).

سومین بند ماده چهارم قانون اساسی این کشور که در سال ۲۰۰۵ تصویب شده اشاره دارد: «نهادهای فدرال در کردستان از دو زبان استفاده می‌کنند» (Gerecht, 2106: 131). همچنین ماده ۱۱۳ قانون اساسی اشاره دارد: «عراق متشکل از یک پایتخت، چند منطقه و استان غیر متمرکز و اداره‌های محلی است. ماده ۱۱۴ نیز بر رسمیت فدرالیسم کردستان عراق تصریح دارد» (احمدی، ۱۳۸۴: ۲۳۹).

تناسب یا نسبیت

تناسب به مفهوم تقسیم قدرت بر مبنای جمعیت است. گروه دارای جمعیت بیشتر پست‌های حساس‌تر با قدرتمندی بیشتر را خواهد گرفت. ترکیب جمعیتی عراق بر اساس برآوردهای غیررسمی، ۶۰٪ اعراب شیعه، حدود ۲۰٪ کردها، ۱۷٪ عرب‌های اهل سنت و نزدیک ۳٪ را سایر ادیان تشکیل می‌دهند. بنابراین نخست‌وزیر (رئیس قوه مجریه) برای یک دوره چهار ساله از بین شیعیان انتخاب می‌شود. نخست‌وزیر فرمانده نیروهای مسلح است. رئیس‌جمهور عراق نیز دومین پست مهم است که توسط دو سوم مجلس عراق از بین کردها تعیین می‌شود. ریاست قوه مقننه در اختیار اهل تسنن است (Nasr, 2006: 9). این روند تقسیم قدرت به ترتیب بر حسب جمعیت همخوانی دارد.

حق وتوی اقلیت یا دو طرفه

حق وتو برای اقلیت هم در زمان همه‌پرسی برای تصویب قانون اساسی برای اقلیت لحاظ شده بود هم بعد از تصویب قانون اساسی این حق در زمان همه‌پرسی بدین صورت در اختیار اقلیت بود که چنانچه قانون اساسی با مخالفت دو سوم شرکت‌کنندگان سه استان از ۱۸ استان عراق مواجه گردد لازم الاجرا نخواهد بود، بعد از تصویب نیز بدین صورت در اختیار آنها قرار گرفت که چنانچه برخی مصوبات دولت مرکزی با اصول فدرالی و چارچوب فدرالسیم آنها در تعارض باشد قادر به جرح و تعدیل‌هایی در قانون به نفع حکومت فدرالی خود می‌باشند. در حال حاضر نیز رئیس هر یک از بخش‌های قدرت از جمله رئیس‌جمهور و نخست‌وزیر دارای حق وتوی دو طرفه در قبال اختیارات همدیگر می‌باشند (بخشایشی، ۱۳۹۹: ۷).

ائتلاف‌های پارلمانی با پایگاه گسترده

اعضای پارلمان عراق از طریق رأی‌گیری مستقیم مردم عراق برای یک دوره چهارساله انتخاب می‌شوند (پوراحمدی، غفارنژاد و کاظمی، ۱۳۹۶: ۸۶-۹۹).

سه‌میه نامزدهای مجلس برای ۸۳ حوزه مشخص شده است و در حال حاضر ۳۲۹ کرسی وجود دارد. با این وصف هیچ حزبی در مجلس بدون ائتلاف با گروه دیگر و احزاب دیگر قادر نخواهد بود سیاست‌هایش را پیش برد، حتی شیعیان نیز اگر در مجلس

اکثریت را کسب نمایند احتیاج به ائتلاف با گروه‌های دیگر دارند. معمولاً در سال‌های اخیر شاهد ائتلاف‌گردها و شیعیان در مجلس عراق بودیم (Shadid, 2015: 164). در واقع قانون اساسی و قوانین انتخاباتی عراق به گونه‌ای تنظیم شده‌اند که هیچکدام از سه دسته اصلی‌گردها، شیعیان و اهل تسنن به تنهایی امکان کسب اکثریت برای تشکیل حکومت را ندارد (Cockburn, 2016: 112). تجربه انتخابات و تشکیل دولت در سال‌های ۲۰۰۵، ۲۰۱۰، ۲۰۱۴، ۲۰۲۱ نشان داده است که رایزنی‌ها و چانه‌زنی‌های ائتلاف‌های اصلی پارلمان برای توافق بر سر تشکیل دولت ممکن است روزها و بلکه ماه‌ها طول بکشد. عدم توان کسب اکثریت مطلق بوسیله یک طیف خاص و بدون ائتلاف بارز است (فرازمند، ۱۳۹۹).

بحث و بررسی سناریوها

با توجه به مباحث آینده‌پژوهی؛ پیامدها و الزامات دموکراسی انجمنی و در نهایت بررسی سناریوهای ممکن در عراق بررسی می‌شوند. برای نیل به این مقصود به لحاظ روش‌شناسی آینده‌پژوهی از گام‌های هفت‌گانه روش GBN استفاده می‌شود:

گام اول: شناسایی موضوع اصلی: برآورد آینده دموکراسی انجمنی و نظام سیاسی عراق؛
گام دوم: احصای عوامل و نیروهای کلیدی: بر اساس مطالعات اسنادی و تحلیل آن و همچنین تطبیق آن با نتایج بررسی و تفسیر پرسشنامه‌های جامعه نمونه آماری متخصصان و کارشناسان فن، مهمترین عوامل و نیروهای کلیدی شناسایی شده تأثیرگذار بر آینده و نوع کارکرد مدل دموکراسی توافقی در آمریکا بدین شرح است:

* قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای؛

* تعامل و روابط طیف‌های قدرت در عراق؛

* نقش‌گردهای عراق؛

* نقش اهل سنت عراق؛

* نقش شیعیان عراق.

گام سوم: دسته‌بندی نیروهای پیشرانی که به نیروهای کلیدی گام دوم شکل می‌دهند:

پیشران‌هایی وجود دارد که عوامل کلیدی گام دوم را تحت الشعاع قرار می‌دهد. بعبارت دیگر به نیروهای کلیدی شکل داده و آنها را تفسیر و وضوح می‌بخشد.

پیشران‌ها			نیروهای کلیدی
مداخله‌گری خارجی			قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای
دخالت کشورهای عربی عربستان سعودی، امارات	دخالت همسایگان (ترکیه و ایران)	دخالت‌های فرامنطقه‌ای آمریکا، ائتلاف، اروپایی‌ها)	
ایستارهای حاکم بر روابط بین گروه‌ها و طیف‌های قدرت			تعامل و روابط طیف‌های قدرت در عراق
گزینش ایستار عقلانی در روابط طیف‌های اصلی قدرت	گزینش ایستار ارزشی در روابط طیف‌های اصلی قدرت	گزینش ایستار عاطفی در روابط طیف‌های اصلی اهل سنت، شیعه و کُردها	
وابستگی شیعیان به خارج کشور	روابط شیعیان و کُردها	انسجام شیعیان	نقش شیعیان عراق
وابستگی کُردها به مداخله‌گران خارجی	میزان واگرایی از حکومت مرکزی	قدرت هویت و ناسیونالیسم کُردی	نقش کُردهای عراق
قدرت پان‌عربیسم	قدرت‌گیری یعنی‌ها، افراط‌گرایان سنی و سلفی‌ها		نقش اهل سنت عراق

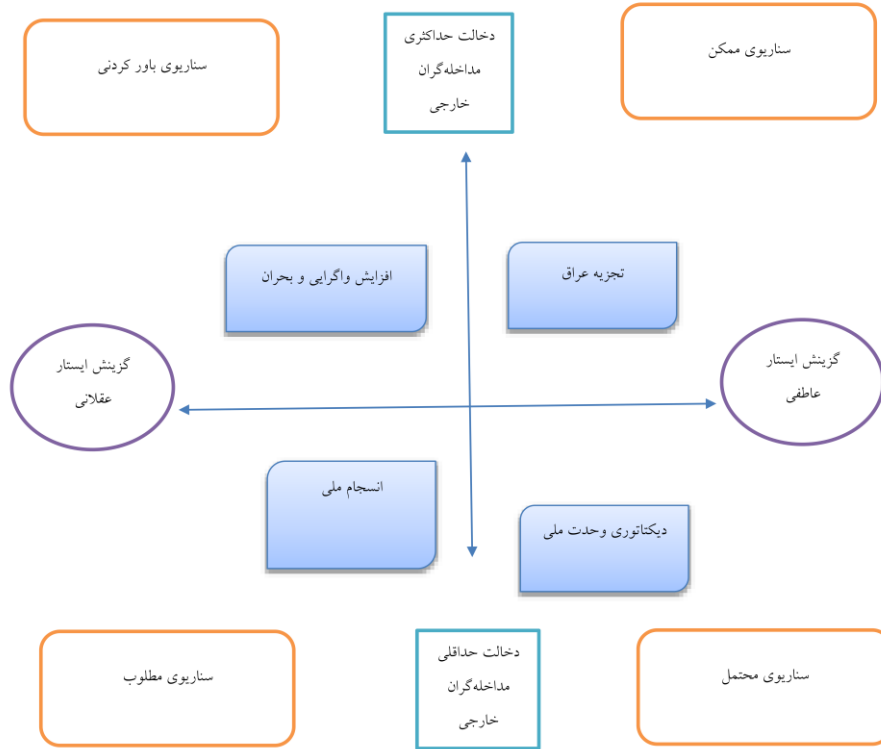
مرحله چهارم: در این مرحله نیز بر اساس مطالعات اسنادی و تحلیل آن و همچنین تطبیق تحلیل‌ها با نتایج بررسی و تفسیر پرسشنامه‌های جامعه نمونه آماری متخصصان و کارشناسان فن، دو مورد از پیشران‌ها با درجه عدم قطعیت بیشتر و اهمیت بالاتر انتخاب می‌شود:

پیشران ۱	عدم قطعیت	اهمیت
مداخله‌گران خارجی در عراق	برآورد کم و کیف و چگونگی حضور و مداخله خارجی و تعیین شرایط و میزان آن با توجه به منافع متضاد طرف‌های درگیر قطعیت پایینی دارد. مثلاً در مقطع پس از بحران داعش مداخله آمریکا گسترش یافت و در مقطع پس از شهادت شهید سلیمانی حضور نیروهای آمریکایی در مناطق جنوبی‌تر رو به افول رفت. نمی‌توان قطعیت و برآورد خاصی در این خصوص تعریف نمود.	یکی از عوامل و پیشران‌های مؤثر بر کارآمدی دموکراسی انجمنی نقش مداخله‌گران خارجی است. مداخله‌گرانی که هر یک طیف قدرت همسو با خود را در عراق حمایت یا خط‌دهی می‌کنند. در داخل عراق نیز همینطور. کاهش وابستگی خارجی طیف‌های مختلف قدرت در عراق و خروج اشغالگران و نیروهای ائتلاف، می‌تواند به کارآمدی دموکراسی توافقی کمک کند.

اهمیت	عدم قطعیت	پیشران ۲
<p>ایستار^۱ یا گرایش فکری میان گروه‌ها و طیف‌های قدرت برای کارآمدی نظام سیاسی در کشورهای چندقومی و کارکرد دموکراسی انجمنی بسیار مهم است. سه نوع ایستار داریم:</p> <p>ایستار عقلانی^۲</p> <p>ایستار ارزشی^۳</p> <p>ایستار احساسی^۴ (بخشایشی، ۱۳۹۹: ۱۱۳)</p> <p>اگر ایستار حاکم بین گروه‌ها احساسی باشد اختلافات و درگیری‌های بین گروه‌ها بالا خواهد گرفت. اگر ایستار حاکم عقلایی و یا حداقل ارزشی معطوف به عقلانی باشد کارآمدی دموکراسی انجمنی بالاتر است و توافق ملی سریع‌تر حاصل می‌شود. در اینجا سیاست به معنای فعالیت‌های سیاسی^۵ است. زمانی که ایستار عقلانی بر کنش و واکنش یا عمل سیاسی بین گروه‌ها برای موازنه قوا حاکم باشد و مقدم دانستن ملاحظات ملی عراق باشد نظم و همگرایی و کارآمدی بیشتری برای دموکراسی انجمنی متصور است. در این حالت گروه‌ها در روابط با یکدیگر بجای فکر کردن به ملاحظات قومی مبتنی بر ایستار عاطفی و ارزشی به ملاحظات ملی مبتنی بر ایستار عقلانی فکر می‌کنند</p>	<p>این پیشران نیز قطعیت پایینی دارد. در مقاطع تهدید خارجی داعش عراقی‌ها ایستار عقلانی و وحدت ملی را برای دفع تهدید خارجی برگزیدند و در مقاطع انتخابات ایستارهای ارزشی و عاطفی برجسته می‌شود. بنابراین تعیین قطعیت آن دشوار است.</p>	<p>ایستار حاکم بین گروه‌های عراقی</p>

-
- 3. Attitude
 - 4. Cognitive Attitude
 - 5. Value Attitude
 - 6. Affective Attitude
 - 7. Political Act

مرحله پنجم: ترسیم صلیب سناریو و پاسخگویی به اگرها می‌باشد.

مرحله ششم: در این بخش سعی بر این است به سناریوها منطق داده شود و با غنی‌سازی ادبیات، پیشران‌ها را به هم ربط دهیم. مدل تحلیل بدین شکل است: اگر این حالت (آ+ب) اتفاق بیفتد، در نتیجه (ج) روی می‌دهد.

مرحله هفتم: در این مرحله که به تونل باز نیز معروف است به احتمال و میزان تحقق سناریوها وزن داده می‌شود. بنابراین با در نظر داشتن دو پیشران مهم به چهار سناریو در مورد آینده عراق بدین شرح است:

سناریوی باورپذیر افزایش واگرایی درونی در عراق و گسترش بحران
اگر طیف‌های مختلف قدرت در روابط با یکدیگر ایستار عقلایی را برگزینند یعنی ملاحظات قومی و مذهبی را فدای منافع ملی و توسعه کنند اما دخالت خارجی وجود داشته باشد، خروجی منتج به واگرایی و بحران است.

شاخص‌های راهنما

- افزایش نفوذ آمریکا در کردستان عراق و ارتقای دفتر نمایندگی سال ۲۰۰۶، به بزرگترین کنسولگری آمریکا در جهان در شمال عراق در سال ۲۰۲۲ که همچنان رو به گسترش است (امیری مقدم، ۱۴۰۱: ۱۱۱).
- افزایش مداخلات و عملیات‌های نظامی ترکیه در شمال عراق. از سال ۱۴۰۰ سه مرحله عملیات با عناوین مختلف و به بهانه حضور پ.ک.ک در شمال عراق آغاز شده است (پورسعید، ۱۴۰۱). «بیش از ۴۰۰ روستای مناطق کردنشین در نتیجه حمله ترکیه به کردستان عراق آسیب دیده‌اند» (التمیمی، ۱۴۰۱).
- افزایش مداخلات رژیم صهیونیستی و برگزاری کنفرانس صلح و بازگشت در ۲۰۲۲ در اربیل.
- افزایش مداخلات عربستان سعودی در عراق و کردستان عراق.
- افراط‌گرایان سنی، سلفیت جهادی و بازمانده‌های رژیم بعث از بسترهای آماده ایجاد بحران با مداخله حمایت خارجی آمریکا، غربی‌ها یا عربستان سعودی در عراق هستند (نصری، ۱۳۹۸: ۲۵).

- «برگزیده شدن محمد الحلبوسی در سال ۱۴۰۰ برای دومین بار بعنوان ریاست پارلمان عراق و وقایعی که در این نشست اتفاق افتاد به وضوح مداخلات خارجی کشورهای حاشیه خلیج فارس نظیر عربستان و امارات در امور داخلی عراق را عیان کرد» (الموسوی، ۱۴۰۰).

روایت سناریو

مداخله گران خارجی اغلب مانع به نتیجه رسیدن روند دموکراسی انجمنی در عراق هستند. با قدرت‌گیری کردها در شمال عراق، پای کشورهای خارجی در این منطقه باز شده است. اغلب کشورهای اروپایی در این منطقه کنسولگری دایر کرده‌اند. آمریکا به موازات کاهش پادگان‌های نظامی در جنوب عراق و بغداد، حضور خود را در کردستان عراق تقویت کرده و بزرگترین کنسولگری خود در جهان را در این منطقه می‌سازد. در این حالت مقامات کردستان عراق و بویژه بارزانی‌ها به پشتوانه حضور آمریکایی‌ها با احساس قدرت، مطالبات و سهم‌خواهی‌های جدی‌تری از حکومت مرکزی در ساختار قدرت دارند. سعی می‌کنند سیاست خارجی خود را مستقل پیش ببرند و با محور غربی و آمریکایی تنظیم کنند. با این مکانیسم، تشکیل دولت زمان‌بر می‌شود. کردها دیگر حاضر نیستند به راحتی با شیعیان ائتلاف کنند. آن بخشی از شیعیان عراق را قبول دارند که بودجه مالی را تمام و کمال به کردها پرداخت کرده و حق فروش نفت آنها را به رسمیت شناخته و در مورد مناطق مورد مناقشه نظر آنها را قبول داشته باشد. شیعیان دچار اختلاف و رقابت می‌شوند. طیف‌هایی مانند دولت قانون مالکی، حیدرالعبادی و حشد الشعبی با طیف مقتدی صدر در رقابت انتخاباتی برای کسب کرسی‌های بیشتر، سعی می‌کنند هر یک امتیازات بیشتری به کردها بدهند. با ایجاد انشقاق و شکاف در شیعیان، سنی‌ها نیز تبدیل به یک پای ائتلاف تعیین‌کننده در مجلس عراق می‌شوند. در این حالت تعیین قدرت از مکانیسم‌های قانونی به سمت و سوی فشار خیابانی سوق پیدا کرده است. هر طیف برای به کرسی نشاندن حرف خود و اخذ سهم بیشتر در قدرت سعی می‌کند مانور و قدرت نمایی خیابانی طرفداران را داشته باشد. هر یک از طرف‌های مناقشه در داخل سعی دارند برای افزایش قدرت پشتوانه خارجی جلب نمایند.

مداخلات ترکیه بر افزایش بحران می‌افزاید و از سال ۱۴۰۰ سه مرحله عملیات با عناوین مختلف و به بهانه حضور پ.ک.ک. در شمال عراق آغاز شده است (پورسعید، ۱۴۰۱: ۴).

خروجی آن اشغال ۴۰ کیلومتر از نوار مرزی برخی نقاط شمال عراق و دایر کردن بیش از ۴۰ پایگاه نظامی در این کشور است. «بیش از ۴۰۰ روستای مناطق کردنشین در نتیجه هجوم ترکیه به کردستان عراق آسیب دیده‌اند» (التمیمی، ۱۴۰۱). با حضور ترکیه سلفی‌های شمال عراق قدرت می‌گیرند. ترکمن‌های کرکوک مورد حمایت ترکیه قرار می‌گیرند. میان حزب دمکرات کردستان عراق و اتحادیه میهنی دوقطبی و اختلاف طرفداری ترکیه و پ.ک.ک. شکل می‌گیرد. اوضاع کرکوک بسیار پیچیده تر خواهد شد. دیگر تنها مناقشه محدود به گُردها و اعراب عراقی بر سر تصاحب منطقه نفت‌خیز کرکوک نیست بلکه ترکمن‌های کرکوک و سلفی‌های این منطقه به پشتوانه حضور ترکیه در شمال عراق سهم‌خواهی دارند. سلفی‌های شمال عراق و منطقه موصل به پشتوانه حضور ترکیه اکنون قدرت بیشتری گرفته‌اند و واحد حشدالوطني را در رقابت با حشدالشعبی در این منطقه تأسیس کرده‌اند.

دخالت‌های عربستان سعودی که از سال ۱۳۹۵ با افتتاح کنسولگری در اربیل کردستان عراق شکل جدی به خود گرفت، با حمایت از طیف مقتدی صدر در میان شیعیان کامل شد. مداخلات عربستان سعودی و امارات به شمال عراق و حمایت از گُردها و سنی‌ها محدود نبوده و به حوزه شیعیان نیز نفوذ کرده است. اکنون یک پای ایجاد اختلاف میان شیعیان، عربستان سعودی است. طیف مقتدی صدر روابط خوبی با سعودی‌ها دارد؛ آنچه که طرفداران ایران مانند دولت قانون، نوری المالکی، حشدالشعبی، حیدرالعبادی و ... نمی‌پسندند. اکنون در مجلس میان شیعیان چند دستگی اتفاق افتاده و دیگر با وجود دارا بودن اکثریت حاضر به ائتلاف با یکدیگر نیستند. بعضاً با گُردها و اهل سنت ائتلاف کرده‌اند. طیف‌های دیگر شیعیان به دنبال جلب حمایت‌های ایران هستند. دو دستگی میان شیعیان یعنی افزایش واگرایی و بحران و زمان بر شدن تثبیت قدرت و تشکیل کابینه. حتی در صورت تشکیل قدرت، اقتدار و اکثریت مناسبی برای پیشبرد سیاست‌های مهم که نیاز به وفاق ملی دارد، نخواهد داشت.

مداخلات رژیم صهیونیستی منجر (ره) واکنش بیشتر شیعیان عراق و کشورهای همسایه مانند ایران می‌شود. موساد در سال ۲۰۰۶ در گزارش منتشره سالانه خود علنی کرد اولین هسته عوامل جاسوسی این سرویس که متشکل از چهارده نفر در کردستان عراق بود اکنون

به یکصد نفر رسیده است. این سیکل افزایش مداخلات ادامه داشته و آخرین نماد این مداخلات هم برگزاری کنفرانس صهیونیستی موسوم به صلح و بازپس‌گیری در ۲۰۲۲ در اربیل کردستان عراق بود که دفتر نخست‌وزیری عراق طی صدور بیانیه‌ای آن را محکوم کرد (الکاظمی، ۱۴۰۰). با نفوذ اسرائیل در شمال عراق واکنش شیعیان به این حضور بیشتر شده است. این تنش به مناقشات درون مجلس و پارلمان و فاصله‌گیری‌گردها از حکومت مرکزی می‌انجامد. گروه‌های افراطی شیعه طرفدار ایران به این موضوع واکنش نشان می‌دهند.

وضعیت آینده در خصوص این سناریو برآورد تداوم بحران و سهم‌خواهی و کشمکش سیاسی بویژه بر سر مناطق مورد مناقشه‌گردها و دولت مرکزی و افزایش اختلاف میان شیعیان و دولت مرکزی عراق است. دورنمای مطلوب آن مناقشه بر سر تشکیل دولت و ائتلاف‌های ضعیف و ناپایدار و دورنمای نامطلوب شکل‌گیری افراطی‌گری مذهبی از نوع سلفیت و داعش و ورود مجدد عراق به فاز جنگ‌های داخلی است.

اما برای تحقق دورنمای مطلوب، ضرورت دارد توافق داخلی و منطقه‌ای با تضمین مداخله حداقلی کشورهای دخیل در عراق حاصل شود. مهار هرگونه تروریسم در داخل خاک عراق که بهانه حضور ترکیه را فراهم آورده و در روابط ایران و عراق چالش ایجاد می‌کند و پای سعودی‌ها را به این کشور باز می‌کند برای پرهیز از دورنمای نامطلوب ضروری به نظر می‌رسد.

پیش‌بینی‌های محیطی این سناریو تداوم روند سهم‌خواهی‌های طیف‌های دورنی قدرت و مداخلات روزافزون کشورهایمانند عربستان سعودی و امارات در حوزه سرزمینی عراق است. ضمن آنکه ترکیه و آمریکا نیز نفوذ خود را در شمال عراق گسترش خواهد داد.

سناریوی ممکن تجزیه عراق است. اگر دخالت خارجی وجود داشته باشد، گروه‌ها نیز ایستار عاطفی و ارزشی برگزیده و عقلانیت‌گرایی را کنار بگذارند، امکان دارد عراق تا حالت تجزیه به پیش رود.

شاخص‌های راهنما

- متأثر از سقوط امپراتوری‌های بزرگ مانند عثمانی بازطراحی نقشه سیاسی جهان سرعت گرفت (Migdal, 2004: 18) و این روند کماکان ادامه دارد. این بازطراحی مبتنی بر تشکیل کشورهای کوچک مبتنی بر هویت‌های مشترک است.
- در زمان ترسیم نقشه سیاسی خاورمیانه و تعیین مرزها در سال ۱۹۲۱، بافت قومی، مذهبی، جغرافیایی و تاریخی در نظر گرفته نشد. این وضعیت منجر به بحران‌های عدیده‌ای در غرب آسیا گردید (برزگر، ۱۳۸۸: ۱۲) از آن زمان روند استقلال‌خواهی‌گردها شروع شده و کماکان این آرمان وجود دارد.
- از سال ۲۰۰۵ فدرالیسم در کردستان عراق نهادینه شد (محمدی، ۱۳۹۹: ۱۱۲). کردها تاکنون چنین قدرت اجتماعی را تاکنون تجربه نکرده بودند (Natali, 2018: 183). این افزایش قدرت منجر می‌شود با پشتوانه بیشتری خواست استقلال‌خواهی را دنبال کنند.
- رهبران کرد ضمن حفظ قلمرو خود در کردستان، عهده‌دار پست‌های مهمی مانند ریاست جمهوری، معاون نخست وزیر، وزارت خارجه عراق شده‌اند (محمد پور و نامی، ۱۳۹۷: ۳۰۲). از این ابزار قدرت برای پیگیری مطالبات خود سوء استفاده می‌کنند.
- جنگ داعش موجب شد مقامات کرد عراقی مستقیماً با قدرت‌های جهانی وارد همکاری نظامی شده و با تحویل گرفتن انواع تسلیحات در ابعاد نظامی نیز زیرساخت‌های خود را قوی کنند تا مطالبات خود را با پشتوانه قدرتمندتری پیگیری کنند.
- با شکست نیروهای عراقی از داعش، کردها با بیرون راندن آنها و پر کردن خلا امنیتی مناطق مورد مناقشه به فروش نفت آن مبادرت کرده که موجب تقویت اقتصادی اقلیم کردستان شد. در حالیکه طبق قوانین عراق، فروش مستقل نفت توسط اقلیم ممنوع است (یوسفی، ۱۳۹۹) اما اکنون قدرت اقتصادی، نظامی و ارتباطات خارجی خوبی برای نقش‌آفرینی مستقل دارند.
- مهمترین شاخص برگزاری رفراندوم استقلال کردستان در ۲۵ سپتامبر ۲۰۱۷ (2020 Rudaw) می‌باشد. بارزانی سعی داشت این خواست تجزیه و استقلال‌خواهی را مشروعیت بخشد و کردها را به مرزهای استقلال‌طلبی و تجزیه نزدیک کرد. اکثر آنها نیز رأی مثبت به این خواسته دادند.

روایت سناریو

اختلاف قومی مذهبی متأثر از مرزها، منجر به بروز تضاد و تعارض‌های قومی در منطقه خاورمیانه شده است (مصطفی نژاد، ۱۳۸۸: ۱۹۷). مسأله‌ای که در عراق مشاهده می‌شود. کردها همیشه هویت و ناسیونالیسم کردی را برتر از هر علقه دیگری می‌دانند. هویت قومی در صدر تعلقات و ترجیحات هویتی کردها جای داشته و هویت‌های جهانی و ملی، رده‌های دوم و سوم را به خود اختصاص داده‌اند (عبداللهی، قادرزاده، ۱۳۸۸: ۲۵). این مسأله در فروردین سال ۲۰۱۷ خود را نشان داد. خواسته‌های کردها در این فروردین، استقلال و تشکیل کشور مستقل کردستان بود. با حمایت آمریکا، فرانسه و قدرت‌های مستقل به این خواست رسیده‌اند. اگرچه برخی کشورهای منطقه مانند ایران، عراق، ترکیه و سوریه که دارای جمعیت کردی هستند این موقعیت کردستان عراق را نپذیرفته‌اند اما کشورهای اروپایی بطور ضمنی، کشور کردستان را شناسایی کرده و روابط خارجی مستقل از عراق با این منطقه دارند. این مسأله اعتراضات کردهای ایران، ترکیه و سوریه را به دنبال داشته و این کشورها را دچار چالش کرده است. رژیم صهیونیستی کنسولگری خود را در این منطقه دایر کرده است. مناقشه بر سر منطقه نفت خیز کرکوک میان کردستان و دولت مرکزی عراق بالا گرفته است. کردها اعتقاد دارند این شهر بخشی از مناطق گردنشین است و باید بر اساس ماده ۱۴۰ قانون اساسی با همه‌پرسی و فراندوم تعیین تکلیف می‌شد و این فراندوم در سال ۲۰۱۷ برگزار شده است. شرکت‌های آمریکایی و انگلیسی استخراج نفت در منطقه کرکوک و نیروهای نظامی آمریکا نیز مستقر شده‌اند. ارتش مرکزی عراق نیز حوالی مرزهای کرکوک مستقر شده است. ایران نیز نیروهای نظامی خود را در جدار مرزها به حالت آماده باش درآورده و مانور نظامی برگزار می‌کند. ترکیه مطالبات سهم‌خواهی در منطقه موصل داشته و شروع به تحریک سلفی‌ها و اهل سنت موصل نموده و آنها نیز خواسته‌های استقلال طلبانه و بعضاً الحاق‌گرایانه به سمت ترکیه دارند.

یعنی هم قدرت ناسیونالیسم کردی در منطقه غرب آسیا با پیشرانه‌هایی نظیر گسترش ارتباطات ماهیتی فزاینده گرفته و هم مداخلات خارجی در کردستان عراق رنگ و بوی دیگری دارد. بزرگترین کنسولگری آمریکا در منطقه تبدیل به سفارتخانه آمریکا در کردستان شده و مدیریت منطقه‌ای نیروهای آمریکا از این محل انجام می‌شود. کشور ایران

مرزهای خود را به روی اقلیم کردستان بسته است اما آنها سعی دارند با ارتباطات گسترده هوایی نقیصه تجارت با ایران را با اتکا به غرب و عربستان سعودی جبران کنند. در میان شیعیان و دولت مرکزی عراق اختلافات بالا گرفته است. ایران بعنوان یکی از فاکتورهای دخیل و مؤثر سعی در نقش آفرینی برای مهار بحران دارد در حالیکه مقتدی صدر و طرفداران آن مخالف نقش آفرینی و حضور ایران هستند. بحران و اختلافات به اوج رسیده است. در پی رویکرد کردستان عراق، پان عربیسم در بخش‌های جنوبی عراق شدت گرفته و دولت مرکزی شیعی را مقصر ضعف و جدایی کردستان می‌داند.

وضعیت آینده

اتتلاف دوقطبی جهانی میان محور عبری و عربی و آمریکایی از یکسو و محور مقاومت برای به رسمیت شناختن خواست استقلال خواهی کردها و تجزیه عراق از سوی دیگر شکل خواهد گرفت و این کشور تبدیل به محل مناقشه این دو محور خواهد شد. دورنمای مطلوب همکاری کشورهای همسایه برای ممانعت از تجزیه است و دورنمای نامطلوب حمایت نظامی آمریکا و فرانسه برای تشکیل کشور کردستان و تجزیه عراق است. برای تحقق دورنمای مطلوب ضرورت دارد ترکیه با توجه به دارا بودن بافت جمعیتی گسترده کُردنشین طی رایزنی‌های دیپلماتیک در همگرایی مقطعی با محور مقاومت و ایران قرار گرفته و حمایت‌های جهانی از شکل‌گیری کردستان مستقل را شکننده کند. برای پرهیز از دورنمای نامطلوب باید کشورهای پیرامونی کردستان عراق مانند ایران، ترکیه، سوریه و دولت مرکزی عراق محاصره اقتصادی و بستن مرزها را بعنوان عاجل‌ترین راهبرد اجرایی کنند.

پیش‌بینی‌های محیطی این است که جمهوری اسلامی ایران با ترکیه، سوریه و دولت مرکزی عراق به توافق رسیده و با همراه‌سازی روسیه سعی در ممانعت حداکثری از تحقق این تجزیه خواهند داشت.

سناریوی محتمل شکل‌گیری دیکتاتوری وفاق ملی است

اگر مداخله خارجی ضعیف باشد اما ایستارهای حاکم بر روابط احساسی یا ارزشی باشد سناریوی محتمل شکل‌گیری دیکتاتوری وفاق ملی است.

شاخص‌های راهنما

- طیف‌های مخالف در ناآرامی‌ها و اغتشاشات سال ۲۰۱۸ در عراق شعارهایی به نفع صدام می‌دادند (امیری مقدم، ۱۴۰۱: ۱۱۴). این نشان از خواست مردم برای وجود یک فرد با اختیارات بالا به منظور برقراری نظم، امنیت و رفع فساد است.
- اقتدارگرایی، بدبینی، فرهنگ ترس و عدم اعتماد بین گروه‌های قومی و مذهبی، یکی از میراث‌های شوم رژیم بعث می‌باشد (پوراحمدی، غفارنژاد و کاظمی، ۱۳۹۶: ۸۶). این خواست در میان مردم هنوز وجود دارد و تقویت کننده بازگشت به دیکتاتوری است.
- «در عراق افرادی که سهمی در قدرت دارند، در حال حاضر به شیوه‌ای جنون‌آمیز و فزاینده در حال ایجاد شبکه‌های حامی خود هستند» (پوراحمدی، غفارنژاد و کاظمی، ۱۳۹۶: ۹۹-۸۶). حامی‌پروری حتی اگر منجر به بروز دیکتاتوری نشود، منجر به بروز رفتارهای دیکتاتورمآبانه در روندهای دمکراتیک می‌شود.
- روند اقتدارگرایی احزاب مسلط کردستان عراق. پارتی و یکتی در دهه ۱۹۹۰ درگیری‌های طولانی و خونینی با همدیگر داشتند (Rubin, 2009: 146). این روند رقابتی و میل به سلطه‌جویی کماکان ادامه دارد.
- نظام اجتماعی قبیله‌ای مبتنی بر عصبیت عربی که طی تاریخ در شکل دهی نظم این منطقه نقش آفرینی داشته، میل به شکل دهی دیکتاتوری در عراق دارد (احمدی، ۱۳۸۴: ۴۰).
- درآمد عراق مبتنی بر نفت است و دولت رانتیر میل به اقتدارگرایی خواهد داشت.
- تکثر بیش از حد سیاسی که با تکثر قومی - مذهبی و طایفی نیز همراه شده است، فاقد سازوکار مشخصی است تا در مسائل مهم و حیاتی، یک فرد یا نهادی بتواند تصمیم‌نهایی را اتخاذ و به اختلافات پایان دهد. در چنین وضعیتی، عده‌ای مدل دیکتاتوری وفاق ملی یا وحدت ملی در عراق را ناگزیر و ضروری می‌دانند. شرایطی که گمان می‌رود در عراق پسا صدام، بتواند توانایی مؤثرتری برای کنترل امنیت، ایجاد نظم و مهار ترورهای ناشی از اختلافات قومی و مذهبی داشته باشد (کوک و فلو، ۱۳۸۶: ۱۳۸-۱۳۹).

روایت سناریو

عراق از بدو تأسیس زیر سلطه اقتدارگرایی بوده و هیچ زمان مجال نهادینه شدن فرهنگ مدنی نداشته است. /ریک دیویس در مورد فرهنگ سیاسی این کشور معتقد است: یکی

از شروط گذار دمکراتیک، دستیابی به فرهنگ سیاسی بر پایه ارزش‌هایی نظیر تساهل، تکثرگرایی و گفتگو است. اقتدارگرایی، بدبینی، فرهنگ ترس و عدم اعتماد بین گروه‌های قومی و مذهبی، یکی از میراث‌های شوم رژیم بعث می‌باشد (پورا احمدی، غفارنژاد و کاظمی، ۱۳۹۶: ۸۶-۹۹). این سناریو زمانی شروع می‌شود که در دوران پس‌اصدام که اقوام و مذاهب و طیف‌های قدرت نتوانند از سهم‌خواهی و دعاوی قومیت و فرهنگ و مذهب بگذرند و به ارزش‌های اولیه و توسعه فکر کنند. در این حالت فساد و ناکارآمدی افزایش می‌یابد و احساس نیاز به قدرتی مشروع با اختیاراتی بالا برای کنترل نظم حس می‌شود. آنقدر ناکارآمدی، فساد اداری، منفعت‌طلبی شخصی و طایفه‌ای و تشتت آرا پیدا خواهد شد تا مردم عراق را به حالت دیکتاتوری با ماهیت انتخابی سوق دهد. مسأله‌ای که در شعارهای طیف‌های مخالف در ناآرامی‌ها و اغتشاشات نیز دیده می‌شود. طیف‌های مختلف هر کدام در صدد افزایش قدرت خود هستند. در رقابت، گروه‌های سیاسی عراق آمادگی پذیرش و قبول شکست را ندارند. بی‌ثباتی سیاسی به اوج رسیده و ائتلاف‌ها ناپایدار است. این مسأله منجر شده هر بار حتی پس از برگزاری انتخابات ماه‌ها طول می‌کشد تا کابینه شکل بگیرد و قدرت مستقر شود. رقابت‌های سیاسی و طایفه‌ای شدید با چاشنی قدرتی که اقلیت‌ها در سایه تناسب و سهمیه‌بندی بدست آورده‌اند منجر به ناکارآمدی دولت مرکزی و ایجاد فساد اداری، سیاسی و اقتصادی شده است. آنها در منصب‌های دولتی بجای منافع ملی و خدمات بیشتر منفعت‌های طایفه‌ای و حزبی خود را پیگیری می‌کنند.

در حوزه شیعیان، جریان صدر به رهبری مقتدی صدر از یک طرف، دولت قانون تحت نفوذ نوری المالکی و مجلس اعلی از طرف دیگر در حال رقابتند. دو حزب اصلی کردستان عراق یعنی پارتی و یکتی با وجود پیشرفت‌هایی در مورد آزادی و دمکراسی عملاً تعهدی به موازین دمکراتیک نداشته و در صدد حذف یکدیگر از عرصه قدرت هستند. این روند اقتدارگرایی احزاب مسلط کردستان عراق، نارضایتی‌های گسترده‌ای را میان مردم از فسادهای سیاسی و اقتصادی، ایجاد کرده است. خصلت اقتدارگرایی در افراد، نخبگان و جریان‌های سیاسی عراق افزایش یافته است. این بی‌نظمی‌ها و اختلافات منجر می‌شود اقشاری از عراق نه تنها دمکراسی توافقی را بر نتابند بلکه راه نجات کشور عراق را نظمی مبتنی بر دیکتاتوری مشروع فرادستی تلقی کنند. نظام اجتماعی قبیله‌ای مبتنی بر عصبیت عربی نیز

به این روند کمک می‌کند. در نهایت با به قدرت رسیدن فردی با توانمندی بالا، قدرت اقناع و قدرت ایجاد نظم، قوانین را به گونه‌ای دستکاری می‌کند که بتواند برای مدت طولانی بر عراق حکومت داشته باشد. اما این بار در قالب‌های دموکراتیک و با طرفند‌های دموکراتیک. طیف‌های قدرت نیز بخاطر برقراری نظم ناچار به تمکین هستند، مدلی مانند حکومت اردوغان در ترکیه. از طرفی وجود نفت و حکومت رانتیر به شکل‌گیری این مدل کمک می‌کند و رئیس حاکم شروع به ایجاد شبکه‌های حامی می‌کند. قدرت مرکزی به دلیل استقلال نسبی مالی به تمرکز قدرت و نوعی دیکتاتوری در سیاست‌گذاری روی می‌آورد. این مدل دیکتاتوری مبتنی بر توافق ملی در روند دموکراسی انجمنی منجر به کنترل نسبی منازعات قومی، طایفه‌ای و مذهبی می‌گردد. فساد و کندی تصمیم‌گیری تا حدود زیادی کنترل می‌شود. یک فرد با اختیارات قانونی که برای خود ایجاد می‌کند تصمیمات نهایی را اتخاذ و به اختلافات پایان می‌دهد. در چنین شرایطی این فرد با تغییر قوانین برای مدت طولانی می‌تواند حکومت کند، امنیت را برقرار، ترورهای ناشی از اختلافات قومی و مذهبی را کنترل و فساد اداری را به حداقل برساند.

وضعیت آینده

در چنین شرایطی یکی از نخست وزیران انتخابی عراق که توانمندی بالایی داشته باشد و بتواند توافق تمامی طیف‌ها را جلب کند بتدریج سعی در قبضه قدرت و دوام حکومت خود داشته و نخبگان را اقناع می‌کند که وجود وی برای منافع ملی کشور و حفظ امنیت و توسعه ضروری خواهد بود. بنابراین با دستکاری روندهای قانونی حالت دیکتاتوری مبتنی بر وفاق ملی شکل می‌گیرد.

دورنمای مطلوب این حالت مدلی است که در ترکیه شکل گرفته و روندهای دموکراتیک دچار دستکاری می‌شود اما به هر حال ساختار دموکراسی حفظ می‌شود و برای رسیدن به دورنمای مطلوب ضرورت دارد نهادهای قضایی و نظارتی استقلال خود را حفظ و تقویت حداکثری داشته باشند. اما دورنمای نامطلوب از بین رفتن دستاوردهای دموکراتیک است که برای پرهیز از دورنمای نامطلوب ضرورت دارد نهادهای واسطه میان مردم و حاکمیت تقویت، ایستار عقلانی حاکم و جامعه‌پذیری سیاسی و تحزب‌گرایی

تقویت شود. البته پیش‌بینی‌های محیطی در صورت عدم مداخله خارجی بیشتر مبتنی بر دورنمای مطلوب و حفظ دستاوردهای ساختار دمکراتیک است.

سناریوی مطلوب همگرایی ملی اهل سنت، گُردها و شیعیان

این سناریو در حالت دخالت حداقلی کشورهای خارجی و گزینش ایستار عقلانی برای روابط درونی رخ می‌دهد.

شاخص‌های راهنما

- در بستر دمکراسی توافقی برخلاف دیکتاتوری، قشر روشنفکر و نخبگان عراق پرورش یافته، افکار دمکراتیک شکل می‌گیرد، عقلانیت توسعه پیدا می‌کند و این روند میل به پیشرفت و توسعه، رفع مداخله قدرت‌های خارجی و گزینش ایستار عقلانی دارد.
- پیدایش احزاب نوین نظیر حزب گوران با رودیکرد دمکراتیک در میان احزاب سنتی کردستان نشانه روی آوردن به دمکراسی منهای تعصبات طایفی با هدف توسعه است (امیری مقدم، ۱۴۰۱: ۱۱۳).
- همکاری گروه‌های شیعه و گُرد عراقی الگو و تجارب قابل توجهی همراه داشته و می‌تواند تکامل و بهبود یابد (زیباکلام، ۱۳۸۸: ۵۶-۵۸).
- الگوی پیوند شیعی و گُردی می‌تواند پان‌عریسم شیعیان را به نفع همگرایی ملی با کردها تعدیل کند و از طرف دیگر توجه کردها را به خارج از مرزها یعنی رژیم صهیونیستی و آمریکا کم‌رنگ‌تر کند (حق پناه، ۱۳۸۴: ۲۰).
- خروج نیروهای نظامی آمریکا از عراق بویژه مصوبه مجلس عراق مبنی بر لزوم خروج آمریکایی‌ها روند کاهشی مداخله خارجی را نوید می‌دهد (امیری مقدم، ۱۴۰۱: ۱۱۲).

روایت سناریو

جوامع در مرحله گذار به فرآیند توسعه ضرورت دارد بحران هویت را پشت سر گذاشته و به هویت ملی یکپارچه که ابزار ملت‌سازی، مشارکت سیاسی و توسعه است، برسند (محمدی، ۱۳۹۹: ۴۱). اگرچه دولت جدید عراق هویت عربی داشته اما طی این سال‌ها نشان داده ملی‌گرایی عربی را به نفع همگرایی کردها و تأمین امنیت عراق یکپارچه کنار

گذاشته و این روند سناریوی همگرایی را تقویت خواهد کرد (حق پناه، ۱۳۸۴: ۳۰). در این صورت نیروهای نظامی خارجی و آمریکایی‌ها بتدریج از عراق خارج خواهند شد. منازعات داخلی به حداقل می‌رسد. افراط‌گرایی سلفی مهار و در ابعاد تبلیغاتی محدود می‌شود. اهل سنت به دلیل سهم بودن در قدرت، مشارکت فعال در روند تصمیم‌گیری‌ها دارد. شیعیان به وفاق رسیده و با وجود سلاطین مختلف در مجلس عراق ائتلاف مؤثر دارند. وابستگی طیف صدر به عربستان سعودی کمتر شده و دیگر مانور و قدرت نمایی خیابانی برای گرفتن امتیاز دیده نمی‌شود. احزاب سعی دارند خواست‌های خود را در قالب‌های دمکراتیک پیگیری کنند. ترکیه از شمال عراق خارج شده و ارتش دولت مرکزی عراق در مرزها مستقر و امنیت منطقه را عهده‌دار شده است. احزاب تروریست پ.ک.ک، دمکرات، کومله و... از این کشور اخراج شده و بخش باقیمانده، سلاح را زمین گذاشته‌اند. اقلیم کردستان عراق فروش نفت را تحت نظارت دولت مرکزی انجام داده و درآمد حاصل از آن را به خزانه واریز می‌نماید. مناطق مورد مناقشه از جمله کرکوک بر اساس اجرای ماده ۱۴۰ تعیین تکلیف شده، بخش‌های گردنشین آن به واحد محلی و فدرال کردستان و سایر بخش‌های آن طبق قوانین دولت مرکزی عراق اداره می‌شود. با شکست داعش، بعضی‌ها نیز در انزوا فرو رفتند و اختلافات را به نفع همگرایی ملی کنار گذاشته‌اند. دولت مرکزی عراق سیاست مستقلی از اراده کشورهای منطقه‌ای اتخاذ می‌کند. همخوانی سیاسی میان تصمیمات اقلیم کردستان عراق و دولت مرکزی در مسائل منطقه‌ای و سیاست خارجی دیده می‌شود. ائتلاف‌های نسبتاً پایداری در پارلمان عراق شکل گرفته و زمان بر شدن تشکیل دولت به حداقل رسیده است.

وضعیت آینده

دورنمای مطلوب این وضعیت پایدار شدن توافقات مبتنی بر دمکراسی انجمنی و حذف تدریجی خرده‌فرهنگ‌ها به نفع همگرایی ملی می‌باشد و دورنمای نامطلوب حفظ مرزهای قومی و مذهبی و دستیابی به همگرایی نسبی در عین تکثرگرایی است. این حالت شکننده است اما برای تحقق دورنمای مطلوب ضرورت دارد مداخله خارجی به حداقل رسیده، نیروهای نظامی آمریکا خارج شوند، بافت سنتی در کردستان عراق و سلطه بارزانی‌ها جای خود را به روندهای دمکراتیک دهد و الگوی همگرایی شیعه و کُردی توسعه یابد. برای

پرهیز از دورنمای نامطلوب ضرورت دارد الگوی گفتگوهای بغداد و اربیل تقویت شود، رسانه‌های مروج واگرایی کُردی قانونمند شده و تحت نظارت دولت مرکزی قرار گیرند، مداخلات عربستان سعودی، ترکیه و دیگر کشورها در عراق کاهش یابد. پیش‌بینی‌های محیطی بر شکل‌گیری همگرایی‌های مقطعی و شکننده است تا استقرار نظمی پایدار و دمکراتیک.

جدول ۱: تجزیه و تحلیل ویژگی‌های جامعه آماری (مصاحبه‌شوندگان)

تحصیلات		سابقه		جایگاه علمی/شغلی					
ارشد	دکتری	۲۰-۲۵	بالای ۲۵	پژوهشگر و استاد	وزارت خارجه	فرمانده نظامی	نیروی قدس	نهادهای اطلاعاتی	دیپلمات کنسولی
۴	۱۶	۶	۱۴	۶	۳	۲	۳	۳	۳
۲۰٪	۸۰٪	۳۰٪	۷۰٪	۳۰٪	۱۵٪	۱۰٪	۱۵٪	۱۵٪	۱۵٪

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در این پژوهش روند دمکراسی انجمنی در عراق و سناریوهای احتمالی آینده آن بررسی و ارزیابی شد. برای جوامع ناهمگون با تنوع قومی و مذهبی مانند عراق مدل‌های کلاسیک دمکراسی مبتنی بر تکثرگرایی لزوماً مشارکت تمامی طیف‌ها در قدرت را به همراه ندارد. ممکن است اقلیت‌ها دیده نشوند. از طرفی هنوز شایسته‌سالاری مبتنی بر منافع ملی در این کشورها به ارزش اولیه مبدل نشده و هویت‌های قومی و مذهبی قوی و خواهان سهمیه در قدرت هستند. پژوهشگران برای حل این مشکل دمکراسی انجمنی مبتنی بر نظریه تسهیم قدرت را پیشنهاد دادند. دمکراسی که نه تنها بر مشارکت تمامی مردم برای تعیین سرنوشت سیاسی تأکید دارد بلکه سهمیه‌ای را مبتنی بر توافق برای اقلیت‌ها در نظر می‌گیرد تا خیال‌شان بابت مشارکت در قدرت راحت باشد. مدل نظریه دمکراسی انجمنی لیجفارت، الگو و چارچوب نظری این پژوهش قرار گرفت. این مدل دمکراسی ۴ شاخصه دارد: نسبیّت، حق و توی دوطرفه، ائتلاف‌های پارلمانی و خودمختاری گروهی. با بررسی ساختار عراق مشخص شد این الگو با ساخت قدرت در عراق پسا ۲۰۰۳ تطابق دارد. الگوی خودمختاری و فدرالیسم در منطقه کردستان عراق اجرایی می‌شود، ائتلاف‌های پارلمانی گسترده‌ای در مجلس عراق شکل گرفته، تناسب در پست‌های حکومتی به نسبت جمعیت

شیعه و سنی و کُرد رعایت شده و حق و توی دوطرفه بطور توافقی وجود دارد. بنابراین به نوعی دمکراسی توافقی یا انجمنی برقرار است. این الگو اگرچه گامی رو به جلو و منجر به مشارکت تمامی اقوام و مذاهب در قدرت با سهم مشخص است و سعی دارد منازعات قدرت در عراق را مبتنی بر توافق حل کند اما برای اثربخشی نیاز به رعایت ملزومات دیگری نیز دارد که در صورت عدم رعایت آنها نگرانی‌هایی را در خصوص آینده دمکراسی انجمنی در عراق وجود خواهد داشت. نتیجه‌گیری شد استقرار دمکراسی انجمنی اگرچه راه‌حل مناسبی است اما ناقص و صرفاً اتکا به این مدل پاسخگوی حل منازعات و اختلافات سیاسی در عراق، ایجاد ثبات و آرامش، یکپارچگی و مشارکت تمامی طیف‌ها در قدرت نیست. بلکه مکمل‌های دیگری نیاز دارد که از جمله آنها گزینش ایستارهای عقلانی در مراودات بین گروه‌ها بجای ایستار عاطفی و ارزشی است. ضمن آنکه مداخلات خارجی باید به حداقل ممکن برسد. اگر این دو مؤلفه مهم رعایت شود آنگاه می‌توان ادعا نمود که دمکراسی انجمنی و توافقی مدل مناسبی برای توسعه و پیشرفت عراق است. با شرایط کنونی و نگرانی‌های حاصل از پیامدهای دمکراسی انجمنی، سؤال اصلی پژوهش این است که بر اساس دمکراسی انجمنی چه سناریوهایی برای آینده سیاسی عراق محتمل است؟

با روش آینده‌پژوهی ابتدا نیروهای کلیدی و پیشران‌های مؤثر بر آن شناسایی شد. مهمترین نیروهای کلیدی تأثیرگذار به ترتیب قدرت‌های منطقه‌ای و فرماندهی، تعامل و روابط طیف‌های قدرت، نقش کردها، اهل سنت و شیعیان عراق بود. سپس پیشران‌هایی که به این نیروها شکل می‌دادند شناسایی شد. از میان آنها دو پیشران با عدم قطعیت و اهمیت بالاتر (مداخله‌گران خارجی در عراق و ایستار حاکم بین گروه‌های عراقی) شناسایی شد. بر این اساس صلیب سناریو ترسیم و ۴ سناریوی اصلی برای آینده عراق ترسیم شد:

نخست سناریوی باورپذیر افزایش واگرایی درونی در عراق و گسترش بحران: در حالتی رخ می‌دهد که طیف‌های مختلف قدرت در درون عراق ایستار عقلانی را در روابط بین خود تقویت کنند اما مداخله خارجی آنقدر قدرت داشته باشد که عراق را دچار واگرایی و بحران نماید. از جمله شاخص‌های راهنمای این سناریو دخالت‌های آمریکا در بحران داعش، مداخلات نظامی ترکیه در شمال عراق، مداخلات رژیم صهیونیستی در برگزاری

کنفرانس صلح در اربیل، مداخلات عربستان سعودی در تقویت جریان صدر و تحریک اهل سنت بیان شد. در مجموع تداوم این شرایط منجر به واگرایی بیشتر در عراق خواهد شد چنانچه تاکنون این سیر را پیموده است.

سناریوی بعدی با عنوان سناریوی ممکن تجزیه عراق است. در صورت گزینش ایستار عاطفی و احساسی در روابط طیف‌های داخلی عراق و دخالت‌های حداکثری قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی امکان دارد عراق تا حالت تجزیه به پیش رود.

از مهمترین نشانه‌های این سناریو شرایط فراندوم استقلال‌خواهی کردستان و تمایلات ناسیونالیسم و هویت‌خواهی گردی بود. تداوم این روند منجر به تجزیه عراق خواهد شد. سناریو بعدی با عنوان سناریوی محتمل شکل‌گیری دیکتاتوری توافق ملی است. در این حالت اگر دخالت‌های خارجی در کشور عراق تمام شود اما ایستارهای حاکم بر روابط طیف‌های قدرت احساسی یا ارزشی باشد و نتوانند از ارزش‌های ثانویه مانند قومیت و فرهنگ و مذهب بگذرند و به ارزش‌های اولیه مانند توسعه و هویت ملی یکپارچه برسند، آنگاه احساس نیاز به قدرتی مشروع با اختیارات نامحدود برای کنترل نظم احساس می‌شود. با تداوم این شرایط آنقدر ناکارآمدی، فساد اداری، منفعت‌طلبی شخصی و طایفه‌ای و تشتت آرا پیدا خواهد شد تا مردم عراق را به حالت دیکتاتوری با ماهیت انتخابی سوق دهد.

اما سناریوی مطلوب همگرایی ملی است و این در حالت دخالت حداقلی کشورهای خارجی در عراق و گزینش ایستار عقلانی برای روابط میان کردها، شیعیان و اهل سنت است. از مهمترین نشانه‌های این سناریو، الگوی پیوند شیعی و گردی است و برآورد می‌شود اهل سنت نیز ناچار به تمکین و پیوستن به این روند همگرایی باشند. تاکنون نیز این مدل راه حل توافق در عراق و ایجاد ائتلاف پارلمانی بوده است. نشانه دیگر، خروج نیروهای نظامی آمریکا و دیگر کشورها از عراق است.

پیشنهادها

* تقویت نهادهای دمکراتیک و واسطه‌ای برای آموزش جامعه‌پذیری سیاسی، گزینش ایستار عقلانی در روند حکومت، رفع وابستگی خارجی و خروج اشغالگران و نیروهای ائتلاف، کاهش سطح توقعات سیاسی گروه‌های قومی و مذهبی و مقدم دانستن ملاحظات ملی عراق از جمله پیشنهادهای کارآمدی دمکراسی انجمنی در عراق است. عرق به میهن

و ملی‌گرایی باید در نهادهای آموزشی بویژه آموزش و پرورش و دانشگاه‌ها در تمامی مناطق عراق از حوزه‌گردی گرفته تا اهل سنت و شیعه، آموزش داده و نهادینه شود. * در حال حاضر بخش اعظمی از اختلافات عراق با توجه به بافت سنتی و عشیره‌ای حوزه‌گردی و نگاه‌های مذهب‌گرایانه و سنتی حوزه مرکزی باریش سفیدی نفرات مورد وثوق دو طرف حل و فصل می‌شود. ایران با توجه به سابقه میانجیگری با استفاده از افراد دارای نفوذ و مؤثر در حوزه عراق می‌تواند ایفای نقش مؤثر برای حل مناقشات داشته باشد. دستگاه دیپلماسی ایران باید این مهم را جدی گرفته و محوریت اصلی مدیریت و حل و فصل مشکلات بین اربیل - بغداد باشد. باید برای مناطق مورد مناقشه طرح بلندمدت ارائه دهد. در این روند، اهل سنت نباید به فراموشی سپرده شوند در غیر این صورت به کشورهای هم‌مذهب مانند عربستان سعودی و امارات روی آورده و دنبال پشتوانه خارجی خواهند بود. * توافق میان ایران و عربستان برای کاهش تنش و بویژه در رابطه با مداخله در حوزه عراق می‌تواند نقش مهم و مؤثری داشته باشد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Majid Mohammadi		https://orcid.org/0000-0003-2902-2097
Ahmad Bakhshayesh Ardestani		https://orcid.org/0000-0003-0828-2615
Mohammad Tohidfam		https://orcid.org/0000-0002-0775-7482
Ali Akbar Amini		https://orcid.org/0000-0001-6498-5433

منابع

- احمدی، کورش، (۱۳۸۴)، «توافق نهایی نقطه عطفی در روند بازسازی سیاسی عراق»، دو ماهنامه همشهری دیپلماتیک، دوره ۴، شماره ۶۹.
- اسدی، علی اکبر و راستگو، زمان، (۱۳۹۸)، «آینده نظام سیاسی عراق»، نشریه مطالعات سیاسی جهان اسلام، دوره ۴، شماره ۸۵

- اعرابی، مهدی، (۱۳۹۸)، «دموکراسی انجمنی - فرایند نظریه پردازی انجمن گرایی در روابط بین‌الملل»، قابل دسترس در: www.andishmand.com/8461234.htm.
- التیمی، عدنان، (۱۴۰۱)، «نگاهی به اهداف حملات گسترده ترکیه در شمال عراق و ابعاد آن»، قابل دسترسی در: <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1401/02/02/2699602/> تاریخ بازدید ۱۴۰۱/۰۲/۲۱.
- الکاظمی، مصطفی، (۱۴۰۰)، «کنفرانس صلح اربیل»، قابل دسترسی در: <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1400/07/03/2578777> تاریخ بازدید ۱۴۰۱/۰۱/۳۱.
- الموسوی، احمد، (۱۴۰۰)، «مداخلات عربستان و امارات»، قابل دسترسی در: <https://www.mehrnews.com/news/5397759> .۱۴۰۱/۴/۲۱.
- امیری مقدم، احمد، (۱۴۰۱)، «دستاوردهای جنبش کردی در عراق»، بولتن چاپی گزارش کنفرانس‌های امنیتی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، انتشارات مرکز مطالعات ملی امنیت پایدار دانشگاه امام حسین (ع)، دوره ۱، شماره ۱.
- بخشایشی، احمد، (۱۳۹۹)، *درآمدی بر سیاست‌های تطبیقی*، تهران: انتشارات آوای نور.
- برزگر، کیهان، (۱۳۸۸)، «منطقه خاورمیانه در برزخ ثبات و بحران»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، دوره دهم، شماره ۱۴۱.
- پارلمان عراق، (۱۳۹۷)، *قانون اساسی کشور عراق، فارسی/انگلیسی*، تهران: مؤسسه فرهنگی هنری انتشاراتی نگاه بینه.
- پوراحمدی، حسین و غفارنژاد، میثم و کاظمی حامد، (۱۳۹۶)، «دموکراسی با زور و چالش‌های فراروی آن در عراق»، تهران، *فصلنامه رهیافت‌های سیاسی*، دوره ۸، شماره ۴۷.
- تاج الدین، محمدباقر، زارعان، احمد و معدنی، سعید، (۱۳۹۷)، «موانع روند دولت‌سازی عراق»، *فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی*، دوره ۲۸، شماره ۳۵.
- حق پناه، جعفر، (۱۳۸۴)، «امکان‌سنجی ائتلاف کردها و شیعیان عراق پس از انتخابات»، گزارش پژوهشی، دوره ۲، شماره ۳.
- دی. تنسی، استفان، (۱۳۷۹)، *مبانی علم سیاست*، ترجمه حمیدرضا ملک محمدی، تهران: نشر دادگستر.

- زیباکلام، صادق، (۱۳۸۸)، «بررسی همگرایی شیعیان و کردهای عراق»، *فصلنامه سیاست*، دوره ۴، شماره ۳۹.
- سیسک، تیمونی، (۱۳۷۹)، *تقسیم قدرت و میانجیگری منازعات قومی*، ترجمه مجتبی عطار زاده، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- عبدالهی، محمد و قادرزاده، محمد، (۱۳۸۸)، «هویت جمعی کردهای ایران و عراق»، *فصلنامه علمی پژوهشی نامه علوم اجتماعی*، دوره ۱۷، شماره ۳۶.
- فرازمنده، محمد، (۱۳۹۹)، «عراق و چالش‌های دموکراسی»، *دیپلماسی ایرانی*، قابل دسترسی: <http://www.irdiplomacy.ir/fa/page/11424> تاریخ بازدید (۱۴۰۱/۳/۲۱).
- کوک و فلو، (۱۳۸۶)، «عراق به سمت دیکتاتوری ملی»، ترجمه کمال رضوی، نشریه چشم‌انداز، دوره ۲ شماره ۴۶.
- محمدی، مجید، (۱۳۹۹)، *شکاف‌های اجتماعی و قومگرایی در ایران*، تهران: انتشارات پانیس.
- مصلی‌نژاد، عباس، (۱۳۸۸)، «دلایل تداوم بحران‌های خاورمیانه در دوره بوش»، *پژوهشنامه علوم سیاسی*، دوره ۴، شماره ۱۴.
- نامی، محمدحسن و محمدپور، علی، (۱۳۹۷)، «جغرافیای عراق با تأکید بر مسائل ژئوپلیتیک»، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، دوره ۱۳، شماره ۴۲.
- نصری، قدیر، (۱۳۹۲)، «امکان استقلال کردستان عراق و پیامد آن بر امنیت ملی ایران»، *فصلنامه امنیت پژوهشی*، دوره ۱۲، شماره ۴۴.
- نصری، قدیر، (۱۳۹۸)، «ترامپ و کردهای عراق»، *مجله جهان اسلام*، دوره ۱۸، شماره ۶۷.
- هاشمیان، حسن، (۱۳۸۷)، *مطالعه تنش‌های قومی عراق و تأثیر آن بر قوم عرب ایران*، رساله دکتری، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات.
- یوسفی، اصغر، (۱۳۹۹)، «دگرگونی جایگاه کردها در عراق جدید»، *خبرگزاری جمهوری اسلامی*، قابل دسترسی در: <https://www.irna.ir/news/83768844>، تاریخ بازدید (۱۴۰۱/۰۳/۲۱).

References

- Amiri Moghadam, Ahmad, (2022), "Achievements of the Kurdish Movement in Iraq", *Publications of Imam Hossein University*, First Period, First Issue.

- Gerecht, Reuel Marc, (2106), *The Islamic Paradox: Shiite Clerics, Sunni Fundamentalists, and the Coming of Arab Democracy*, Washington DC: AEI Press.
- Lijphart, A, (2012), *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries* (Second ed.). New Haven and London: Yale University Press.
- Lijphart, Arent, (1969), "Politics World", *Consociational Democracy*, Vol. 2, No. 21.
- Migdal, S, Joel, (2004), "State Building and the Non – Nation – State", *Journal of International Affairs*, Vol. 58, No. 1.
- Nasr, Vali, (2006), "When the Shiites Rise", *Foreign Affairs*, July August, 12V, No.22.
- Natali, Denise, (2005), "The Kurds and the State: Evolving National Identity in Iraq, Turkey and Iran", *New York: Syracuse University Press*, Vol. 23, No. 45.
- Rudaw, (2020), "Kurd's Future Program", available at: www.rudaw.net/kurdistan/070620171.
- Shadid, Anthony, (2005), *Night Draws Near: Iraq's People in the Shadow of America's War*, New York: Henry Holt & Company.

In Persian

- Abdulahi Mohammad and Qadirzadeh, Mohammad, (2008), "Collective Identity of Kurds of Iran and Iraq", *Scientific Research Quarterly Journal of Social Sciences*, Vol. 17, No. 36.
- Ahmadi, Korosh, (2004), "The Final Agreement is a Turning Point in the Process of Political Reconstruction of Iraq", *Hamshahri Diplomatic Bimonthly*, Fourth, No. 69.

- Al-Kazemi, Mustafa, (2021), “Erbil Peace Conference”, accessible at: [https:// www. tasnimnews. com/ fa/ news/ 1400/ 07/ 03/2578777](https://www.tasnimnews.com/fa/news/1400/07/03/2578777), 2022/06/21.
- Al-Mousavi, Ahmed, (2021), “Saudi Arabia and the Emirates' Interventions”, available at: <https://www.mehrnews.com/news/5397759>, 2022/06/21.
- Al-Tamimi, Adnan, (1401), accessible at: [https:// www. tasnimnews. com/ fa/ news/ 1401/02/02/2699602](https://www.tasnimnews.com/fa/news/1401/02/02/2699602).2022,06,11.
- Arabi, Mehdi, (2018), “Associative Democracy - the Theorizing Process of Associationism in International Relations”, available at: [www. andishmand. com/ 8461234. htm](http://www.andishmand.com/8461234.htm).
- Asadi, Ali Akbar and Rastgo Zaman, (2018), “The Future of the Iraqi Political System”, *Journal of Political Studies of the Islamic World*, Vol. 4, No. 85.
- Bakshayesh, Ahmed, (2020), *An Introduction to Comparative Policies*, Tehran: Avaye Noor.
- Barzegar, Kayhan, (2008), “The Middle East Region in the Purgatory of Stability and Crisis”, *Book of the Month of History and Geography*, Vol. 30, No. 141.
- Cockburn, Patrick, (2016), “Iraq Crisis: How Saudi Arabia Helped ISIS Take Over the North of the Country”, *The Independent*, 2012, July, 12.
- Cook and Flo, (2006), “Iraq Towards a National Dictatorship”, Translated by Kamal Razavi, *Chashmaz Magazine*, Vol. 2, No. 46.
- D. Tensi, Stefan, (2000), *Basics of Political Science*, Translated by Hamidreza Malek Mohammadi, Tehran: Dadgstar.

- Farazmand, Mohammad, (2019), Iraq and the Challenges of Democracy”, Iranian Diplomacy, accessible at: [http:// www.irdiplomacy. ir/fa/page/ 11424](http://www.irdiplomacy.ir/fa/page/11424): in (2022/6/11).
- Haqpanah, Jafar, (2008), “Feasibility Assessment of Iraqi Kurds and Shia Coalition after the Elections”, Research Report, Period 2, No. 3.
- Hashemian, Hassan, (2008), Study of Ethnic Tensions in Iraq and Its Effect on the Arab People of Iran, Ph.D Thesis, Azad University, Department of Research Sciences.
- Mohammadi, Majid, (2019), *Social Gaps and Ethnicism in Iran*, Tehran: Panis.
- Mosllanejad, Abbas, (2008), “The Reasons for the Continuity of the Middle East Crisis in the Bush Era”, *Journal of Political Science*, Vol. 4, No. 14. [In Persian]
- Nami, Mohammad Hassan and Mohammad Pour, Ali, (2017), “Geography of Iraq with an Emphasis on Geopolitical Issues”, *Publications of the Geographical Organization of the Armed Forces*, Vol. 13, No. 42.
- Nasri, Qadir, (2012), “The Possibility of Iraqi Kurdistan's Independence and Its Consequences on Iran's National Security”, *Research Security Quarterly*, Vol. 12, No. 44.
- Nasri, Qadir, (2018), “Trump and Iraqi Kurds”, *Islamic World Magazine*, Vol. 18, No. 67.
- Parliament of Iraq, (2017), *Constitution of Iraq*, Tehran: Negah Bineh Cultural and Artistic Institute, Farsi/English.
- Pourahmadi, Hossein and Ghafaranjad, Maitham and Kazemi Hamed, (2016), “Democracy by Force and Its Challenges in Iraq”, *Political Approaches Quarterly Eighth*, Vol. 80, No. 47.

- Poursaid, Farzad, (2022), "Iraq's Foreign Relations", available at: <https://www.scfr.ir/fa/300/30102/143031>.
- Sisk, Timoni, (2000), *Power Sharing and Mediation of Ethnic Conflicts*, Translated by Mojtabi Attarzadeh, Tehran, Strategic Studies Research Center.
- Tajoddin, Mohammad Baqer, Zarean, Ahmad and Mandari, Saeed, (2017), "Obstacles to Iraq's State Building Process", *International Political Research Quarterly*, Vol. 28, No. 35.
- Yousefi, Asghar, (2019), "The Transformation of the Position of the Kurds in the New Iraq", accessible at: <https://www.irna.ir/news/83768844>.
- Zibakalam, Sadegh, (2008), "Study on the Convergence of Iraqi Shiites and Kurds", *Politics Quarterly*, Vol. 4, No. 39.

استناد به این مقاله: محمدی، مجید، بخشایش اردستانی، احمد، توحیدفام، محمد، امینی، علی اکبر، (۱۴۰۲)، «دمکراسی انجمنی و بررسی سناریوهای آینده در عراق»، *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۱۲(۴۶)، ۲۴۳-۲۸۲.
doi: 10.22054/QPSS.2023.69635.3099

Quarterly of Political Strategic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License